

Художник
проф. ВЛАДИСЛАВ ПАСКАЛЕВ
Стопанин-уредник
МАРИЯ БОЙКИКЕВА

ТОВА ЗАГЛАВИЕ, ВКЛЮЧЕНО В ПРОГРАМАТА
ЗА ПОДПОМАГАНЕ „ВИТОША“, Е ПОЛУЧИЛО ПОМОЩ
ОТ МИНИСТЕРСТВОТО ЗА КУЛТУРНО, НАУЧНО И
ТЕХНИЧЕСКО СЪТРУДНИЧЕСТВО ПРИ ПОСОЛСТВОТО
НА ФРАНЦИЯ В СОФИЯ

© Raymond Aron. Dix-huit legons
sur la société industrielle
Callimard, Paris

© ЕВГЕНИЯ ДИМИТРОВА ГРЕКОВА,
превод, София 1995

© ВАСИЛ КОСТАДИНОВ ПРОДАНОВ,
въведение, София 1995

© ВЛАДИСЛАВ ПАСКАЛЕВ,
художник, София, 1995

ISBN 954-8334-11

РЕЙМОН
АРОН
18 ЛЕКЦИИ
ЗА
ИНДУСТРИАЛНОТО ОБЩЕСТВО

Превод от френски език Евгения Грекова
Въведение проф. Васил Проданов

Издателство
„ЛЮБОМЪДРИЕ“
София, 1995

ВЪВЕДЕНИЕ

Раймон Арон безспорно е едно от големите имена, без които не можем да си представим западния интелектуален небосклон през втората половина на XX век. По типично френски маниер той успява да съчетае в едно философа и социолога, политолога и журналиста, който чрез различните си социални роли оказва влияние върху идейния живот и съзнанието на огромно число хора, далеч от неговите тесни професионални занимания.

Раймон Арон се ражда на 14 март 1905 г. в лотарингското градче Рамбервилер. През 1924—1928 г. учи в „Екол Нормал“, където състуденти са му такива по-сетнешни знаменити фигури като Жан-Пол Сартр и Пол Низан. Огромно влияние върху идейното му развитие в този период има професорът по философия неокантианецът ЛБрюнsvик. Завършвайки лицей, той получава диплома, която му позволява да стане преподавател по философия.

В това време съществува традиция желаещите да продължат своето развитие като философи да прекарат известно време в Германия. Арон следва тази традиция и заминава най-напред за Кьолнския университет, където прекарва като лектор от 1928 до 1930 г., а през 1931—1933 г. е в Берлинския университет. Тук се запознава с феноменологията на Хусерл, ранните съчинения на Хайдегер, с работите на Макс Вебер и модната тогава психоанализа. Психоанализата не е склонен да приеме, но Хусерл и Вебер му оказват безспорно влияние.

Във Франция се завръща в 1933 г., където преподава най-напред в Хавърския, а след това в Тулузкия университет. След започване на Втората световна война през 1939 г. е мобилизиран, а след капитулацията на Франция през юни 1940 г. емигрира в Англия. Там той участва в редактирането на списание „Франс либр“, където прави ежемесечни анализи за положението във Франция на генерал Петен под рубриката „Френска хроника“. Списанието, което редактира Арон, е орган на Съпротивата, но самият той заема позиция, опозиционна на антифашисткото правителство на генерал Де Гол. Той

гледа много по-положително на правителството във Виши, очаквайки, че при подходящи условия то ще се откаже от съгласението с германците и ще започне борба с тях. Подобно оправдание на генерал Петен, който се смята от по-голямата част от участващите в съпротивата за колаборационист и предател, неизбежно противопоставя Арон на Де Гол.

След освобождението на Франция той се завръща и в 1945—1946 г. пише редакционни статии във в. „Комба“, в периода 1947—1977 г. е постоянен политически наблюдател на в. „Фигаро“, а след това до смъртта си през 1983 г. — на в. „Експрес“. В тях той редовно анализира външните и вътрешните проблеми, участва в идеологическата дискуссия, която е част от „студената война“. В 1978 г. заедно със свои съмишленици създава списание „Комантер“, на страниците на което се извършват комплексни анализи на обществените процеси. В продължение на много десетилетия Арон се проявява като активен публицист, стремящ се да схване текущите политически и идейни събития през призмата на големите социологически, философски и политологически теории.

В същото време той работи като университетски професор и създава едно значимо теоретическо творчество. В 1945—1954 г. е професор в Института за политически науки в Париж, а в 1945—1947 г. е и във Висшето училище по администрация. В 1955—1967 г. завежда катедрата по социология в парижкия Филологически факултет, в 1960—1978 г. е професор в Колеж дьо Франс. В периода 1956—1968 г. е професор по социология и в Сорбоната. От 1963 г. е член на Академията за морални и политически науки. Почетен доктор е на Харвардския, Базелския, Брюкселския и други университети, почетен член е на американската Академия на изкуствата и науките. От 1962 г. е вице-президент на Световната социологическа асоциация.

Между дисертацията му „Увод във философия на историята“ (1938 г.), в която той анализира немската философия на живота и историческа социология (Дилтай, Рикерт, Зимел и Вебер) и „Мемоари“ (1983), той публикува множество книги по широк кръг от проблеми като „Векът на тоталната война“ (1951), „За войната: атомни оръжия и глобална дипломация“ (1957), „3ойна и мир между нациите“ (1962), „Осемнадесет лекции за индустриалното общество“ (1962), „Класовата борба“ (1964), „Демокрация и тоталитаризъм“ (1965), „Есе за свободата“ (1965), „Етапи на социологическата мисъл“ (1967), „Осмиляне на войната“ (1976), „Дристрастният зрител“ (1981).

Не можем да си представим духовния живот и интелектуалните влияния във Франция в продължение на десетилетия без Раймон Арон. Със своите седмични колони в най-големите вестници той формира подобно на Уолтър Липман в САЩ обществено мнение и нагласи по най-злободневните политически и обществени проблеми между 40-те и 80-те години. Но сред множеството модни течения, по които се увлича интелекцията по това време, той изглежда относително самотен, защото не създава школа в класическия смисъл на думата. Неговите идеи оказват въздействие върху множество университетски и политически дейци, но може да се каже, че има повече идейни приятели, отколкото ученици. Създава си славата на интелектуален колос сред десните политически и университетски кръгове, макар че в отделни случаи, като е по въпроса за освобождението на Алжир, заема позиция, която е по-близка до левите.

Всъщност, в продължение на три десетилетия след Втората световна война двата основни стълба, на които се крепи интелектуалния небосклон и обществено-политическата атмосфера във Франция са: отдясно — Раймон Арон, и отляво — Жан-Пол Сартр. Влиянието и на единия, и на другия се простира далеч зад тесните им философски, социологически, политологически среди. Защото и двамата виждат своето призвание в създаването не само на големи теории, но и в това да бъдат постоянни коментатори, макар и от противоположни позиции, на това, което става в ежедневието. И двамата са интелектуалци-антиконформисти, и двамата плуват често срещу течението на господстващите настроения. Бидейки приятели в детството и съученици, те се превръщат в много отношения в близнаци-антагонисти, по чиито взаимоотношения можем да съдим за перипетиите на сблъсъците на леви и десни идеи за един дълъг период.

Животът непрекъснато ги среща и ги разминава. Учат заедно, после и единият, и другият прави философско поклонение в Германия, по-късно Арон сменя Сартр като преподавател в лицей в Хавър, а след това започват на едно и също място войната срещу нахлуващите хитлерови войски. Заедно със Симон дьо Бовуар, Мерло-Понти и Малро започват да издават знаменития „Тан модерн“. Сартр му подарява своето „Битие и нищо“ с посвещението „На моя училищен приятел, онтологическо въведение в онтическия философия на историята“. В тази книга ще намерим редица примери, аналогични на тези в работата на Арон „Въведение във философия на историята“, защото много често преди това те са обсъждали едни и същи

: проблеми. В острите полемики помежду си, в много отноше-
2J ния те създават един на друг образите си в общественото съз-
S нание. Непрекъснато се лошкат между интелектуална дружба
^ и интелектуална нетърпимост един към друг. Враждебността
^ и нетърпимостта им са враждебността и нетърпимостта на
t; десните към левите, на антимарксизта Арон към симпатизи-
os рация на марксизма Сартр, на ориентиращия се към САЩ
— Арон към предпочитания СССР Сартр, на приемащия фрой-
дизма Арон към отхвърлящия фройдизма Сартр. Сартр го на-
рича „реакционер“, „голият цар“, „недостоеен да преподава“.
Арон от своя страна обобщава споровете си със Сартр в зна-
менитата си работа „Опиум на интелигенцията“ (1955 г.), в
която анализира митовите на лявата интелигенция. Това е
един своеобразен диалог със Сартр и Мерло-Понти — диалог
между хора, чийто път е започнал от една и съща отправна
точка, които са били в определена степен проникнати от една
и съща философия — екзистенциализма, минали са през мар-
ксизма, били са антифашисти и близки приятели много годи-
ни и накрая са станали почти непримирими врагове, тъй като
едните са нарекли себе си некомунисти, а другите — антико-
мунисти. Сартр, който ненавижда буржоазното общество и
ще изрече „Всички антикомунисти са кучета“, и Арон, либе-
ралният защитник на това общество, некриещ своя антикому-
низъм — чрез образите и сблъсъците на тези две фигури мо-
же би е възможно да се разкаже цялата история на интелиген-
цията през XX век.

За разлика от Сартр, който често се чувства говорител на
световната съвест и се държи като страстен моралист в поли-
тиката, Арон е премного политически реалист, отделящ мора-
ла от политиката, рязко противопоставящ се на всяко месиан-
ство и манихейство в историята. Историческият процес за не-
го не е детерминиран или ориентиран предварително от ня-
каква цел или тенденция, а остава свободен, зависещ от дей-
ствията на хората. Преживявайки разпада на големим общест-
вени системи, той остава непрекъснато погълнат от мисълта
как да се запази цялостта, сплотеността на обществото, как да
се избегнат стълкновенията в него и силите, които биха го от-
слабили. Непрекъснато е спохождан от опасенията за крех-
костта на обществените връзки, от страховете за тяхното кру-
шение и това го прави предпазлив и консервативен към оцен-
ката на всяка промяна. Склонен е да смята, че невежеството и
глупостта са значителни фактори в историята и често говори,
че последната книга, която ще напише в края на живота си, ще
бъде книга за ролята на глупостта в историята. В историята

няма вложен някакъв смисъл, в нея не можем да се борим и
за някакво идеално общество. И затова Арон непрекъснато се
стреми да обясни защо той не е за общество, което да е алтер-
натива на съществуващото. Няма съвършени режими и об-
ществени системи и затова всички политически битки са със
съмнителен изход. Те никога не са борба между доброто и
злото, а между това, което човек предпочита или не предочи-
та. Затова и няма обща теория, която да определи кога наси-
лието е исторически оправдано.

За разлика от Сартр, той е склонен да прокара строга гра-
ница между морал, политика и наука. За него човек не може
да бъде едновременно моралист и политик или политик и
учен. Ще напише: „Интелектуалците не искат нито да разбе-
рат света, нито да го променят, те искат да го разобличат“. И
така, както ще бъде непримирим към опитите им за разобли-
чение, така ще бъде подозрителен и към опитите за промяна.

В 1963 г. публикува своя курс от лекции, четен в Сорбоната
през 1955—1956 г., под заглавие „Осемнадесет лекции за ин-
дустриалното общество“. Те са първа част от една трилогия,
която е най-цялостното изложение на неговите философски,
социологически и политологически схващания. Другите две
работи са съответно „Класовата борба“ (1964) и „Демокрация
и тоталитаризъм“ (1965). В своите лекции за индустриалното
общество той се занимава с една идея, която играе изключи-
телно важна роля в обществените науки в последното столе-
тие. За първи път понятието „индустриално общество“ се
употребява през 1816 г. от Сен-Симон в неговото списание
„Ендюстри“. Неговата разработка се извършва след това от
О.Конт и Х.Спенсър, които разглеждат индустриалното раз-
витие като определящ фактор и цел на цялото общественно
развитие. След Втората световна война от 50-те години насам
тези идеи започват да се превръщат в интелектуален хит и да
бе разработват от най-крупни западни мислители като Д. Бел,
£. М. Липсет, Дж. К. Голбрейт, К. Кларк, Т. Парсънс, Р. Да-
рендорф и много друга. Самият Арон схваща своята книга као
тако развиваща идеи, поставени преди това от Колин Кларк и
Жан Фурастие. И понеже в нея търси взаимовръзката между
определяния чисто количествено икономически ръст и съот-
ветни обществени отношения, той характеризира своя подход
«ато нова версия на недогматичен марксизъм. Неговата книга
Шързо завоюва много широка популярност и се превръща в
една от класическите работи по теория на общественото раз-
витие. Основните идеи в нея — за икономическия растеж,
конвергенцията, краят на идеологията, класовата борба, двете

форми на индустриалната цивилизация, политическите режими на индустриалната цивилизация — имат ключово значение в моделите на интерпретация на нашата епоха.

Терминът „икономически растеж“ е разработван сериозно преди него в „Икономическия прогрес“ на Колин Кларк, но Арон се опитва да му придаде по-точни количествени измерения и да обвърже възможните обществени отношения със съответните видове икономически растеж.

Темата за индустриалното общество неизбежно включва Арон в шумните през 60-те години спорове за конвергенцията. Диапазонът на гледните точки у главните участници в този спор е твърде широк. Дж. Голбрейт, Ян Тинберген, П. Сорокин очакват в една или друга степен конвергенция на позитивните черти на двете обществено-политически системи. Маркузе и Хабермас говорят за негативна конвергенция, според която социализмът и капитализмът усвояват главно отрицателните елементи на противоположната социално-политическа структура. М.Дюверже очаква формирането на система с общи характеристики, която нарича „либерален социализъм“. Арон намира определени сходства в икономическата и технологическа база на различните индустриални общества, в разширяването на административната сфера и разрастването на бюрокрацията. В същото време обаче той съвсем не е оптимист за конвергенцията на политически и социални структури. Един от първите на Запад той предупреждава против надценяването на „трансформаторските възможности“ на провежданите в СССР стопански реформи по това време. Във втората част на трилогията, последвала „Осемнадесет лекции за индустриалното общество“ — „Класовата борба“, той анализира структурата на групите, елитите, сласите на двата типа общества и показва, че не се извършва конвергенция в тези структури. А в третата част от трилогията — „Демокрация и тоталитаризъм“ той се занимава специално с политическите структури на двете общества, за да установи, че възможностите за либерализация на съветския режим са съвсем ограничени.

Арон нерядко е представян като типичен защитник на „края на идеологиите“ или на теориите за деидеологизацията. Това обаче надали е съвсем точно. Твърде различни са представите за това какво е идеология и затова зад лозунгите за „края на идеологиите“ много често може да стоят съвсем различни и дори противоположни тези. Арон смята, че въведената от Даниел Бел формула за „края на идеологията“ е твърде широка и разлята, за да бъде вярна. Той е готов да включи в нея

евентуално само едно възможно съдържание, съответстващо на антикомунизма и антимакинизма му. За него „края на идеологията“ е възможен само, ако идеологията се схваща като обща представа за световната история, която едновременно сочи бъдещето и това какво трябва да се върши, за да се достигне то. В този смисъл според него марксизмът е единствената влиятелна идеология и ако той загуби своето влияние върху умовете на хората би могло да се говори за „края на идеологическата епоха“. Разбира се, такова схващане за идеологията като равнозначна на марксизма е далеч от множеството различни интерпретации на това явление и в много отношения огледално по своя характер на онова, което съществува по това време в бившите социалистически страни, където за идеология в чистия смисъл на думата се схваща точно това, което не е марксизъм (или по-скоро марксизъм-ленинизъм).

Почти всички основни работи на Арон са своеобразни критични сравнителни проучвания на западните либерално-капиталистически общества и системите от съветски тип. Изследването на индустриалната цивилизация за него е възможно само, ако се имат предвид двете й форми. И в едното, и в другото имаме индустриални общества, т.е. системи, в които промишлеността, особено крупната, образува най-характерния начин на производство и поради това има пълно отделяне на производството от семейството, разделение на труда не само между отраслите в промишлеността, но и вътре в предприятията, прогресиращо натрупване на капитал, задължително внедряване на стопанската сметка, концентрация на работниците в предприятията, което в значителна степен способства за организацията им. В същото време индустриалните общества имат избор между два типа икономическа организация — режимът на частната собственост и пазара и този на обществената собственост и планирането. Съветският модел изразява една по-ранна фаза на развитие на индустриалните общества и личните симпатии на Арон естествено съвсем не са насочени към него. Но основното разграничение, което прави между двете форми на индустриално общество, съвсем не е икономическо, а политическо, защото той смята, че политическите различия са водещите детерминанти на различията и в социално-икономическо отношение. Разделя индустриалните общества на режими с монополна партия и конституционно-плюралистични режими. И независимо, че такива закономерности на индустриалните общности като рационализацията, йерархическите отношения на производство, социалната

стратификация и научно-техническите приоритети са валидни навсякъде, не е възможна появата на някаква единна форма, тъй като политическите структури на двете общества са противоположни.

След появата на „Осемнадесет лекции за индустриалното общество“ дискусиата за индустриализма продължи и в края на 60-те и началото на 70-те години класическият му модел бе подложен на масирана критика. Някога свързаните с него злободневни идеи за конвергенция, края на идеологията, икономическия растеж, политическите режими на индустриалните общества днес са повече част от драматичната история на обществената мисъл през последните десетилетия, отколкото злобата на деня. Но факт е, че в дискусии по тези проблеми Арон се оказа по-добър пророк от много други. Конвергенцията наистина не се състоя. Краят на идеологията — също, освен във варианта на загубата на общественото влияние на марксизма. Защото това бяха пророчествата на един от най-интелигентните антикомунисти на нашия век. А нашето общество, което днес не страда от дефицит на антикомунисти, ужасно се нуждае именно от интелигентни такива. Може би една от важните причини за това, че в десетилетията след войната във Франция се появяват едни от най-ярките леви мислители е, че те непрекъснато развиват своите концепции в борба с изключително умен противник. Всъщност и обратното е вярно. Във всеки случай лявата интелигенция и левите политици у нас — а и не само те — биха спечелили от диалога с един интелектуален антикомунист. И ако той им липсва в живота, могат да разтворят страниците на тази книга.

проф. д-р Васил Проданов